

Klaidas Kuchalskis*

*Vidaus reikalų ministerija***

Organizuotas nusikalstamumas: nauji iššūkiai ir atsakas į juos

Organizuotas nusikalstamumas politiniu lygmeniu seniai traktuojamas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui. Tačiau realus šio pavojaus aktualumas lieka neaiškus. Kodėl ši problema „saugumizuojama“? Ar apskritai ją derėtų įtraukti į svarbiausių grėsmių sąrašą? Galbūt šį reiškinį reikėtų priimti kaip tipinę problemą, kuri būtų sprendžiama įprastomis priemonėmis? Straipsnyje ieškoma atsakymų į šiuos klausimus. Organizuotas nusikalstamumas nagrinėjamas lyginant Lietuvos ir Europos Sąjungos perspektyvas. Siekiama įvertinti jo poveikį ekonomikai ir visuomenės vertybėms. Darbe analizuojami nacionaliniai ir Europos Sąjungos strateginiai dokumentai, įvardijantys organizuoto nusikalstamumo keliančias grėsmes, vertinamos nusikalstamos grupuotės, jų veiklos sritys, poveikis visuomenės saugumui, veiksniai, lemiantys organizuoto nusikalstamumo vystymosi ypatumus, atskleidžiamos organizuoto nusikalstamumo sąsajos su kitomis grėsmėmis. Straipsnyje taikomi sisteminio vertinimo, lyginamasis, dokumentų ir teisminės praktikos analizės metodai. Straipsnyje taip pat pateikiama interviu su valstybės tarnautojais ir operatyviniais darbuotojais metu gauta informacija.

Įvadas

Tarptautiniu lygmeniu apie organizuotą nusikalstamumą pradėta diskutuoti dar XIX a., tačiau Lietuvoje šią temą plačiau imta nagrinėti tik po nepriklausomybės atkūrimo. Organizuotas nusikalstamumas mūsų šalyje egzistavo ir sovietinės okupacijos laikotarpiu, bet tada šiuo klausimu buvo vengiama kalbėti, informacija disponavo tik jėgos ir saugumo struktūros¹. Po 1990 m. kovo 11 d. kriminologai, pareigūnai, žurnalistai pradėjo analizuoti faktinę nusikalstamumo padėtį Lietuvoje. Organizuotas nusikalstamumas formaliuose Europos Sąjungos, NATO ir nacionaliniuose dokumentuose ne kartą įvardytas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui, tačiau moksliskai šis aspektas liko beveik nenagrinėtas. Nors dar 2000 m. dr. Kęstutis Šimkus kėlė

* *Klaidas Kuchalskis* – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Viešojo saugumo ir migracijos politikos departamento direktorius. Adresas korespondencijai: Šventaragio g. 2, 01510 Vilnius; tel. 8 5 271 7248; el. paštas: rkuchalskiaiai@casema.nl.

** Šiame straipsnyje pateikiami autoriaus vertinimai, kurie jokiais aplinkybėmis nėra oficiali Vidaus reikalų ministerijos pozicija.

¹ Sovietiniame LTSR baudžiamajame kodekse net nebuvo organizuotos grupės apibrėžimo.

klausimą apie tarptautinio organizuoto nusikalstamumo bruožus, kurie sukelia didžiausią grėsmę nacionaliniam saugumui², vėliau su šia tema susijusių akademinų darbų beveik nerandame. Šio straipsnio naujumas vertintinas per tyrimo objektą – veiksnius, darančius įtaką organizuoto nusikalstamumo keliamoms grėsmėms, bei priemones kuriant ir įgyvendinant efektyvią kovos su šiuo reiškiniu politiką. Pagrindinis tyrimo uždavinys – atsižvelgiant į šių dienų aktualijas, socialiniu, teisiniu ir politiniu požiūriu įvertinti organizuoto nusikalstamumo poveikį visuomenės saugumui ir ekonomikai. Tyrimo metu analizuojant mokslinę literatūrą, Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktus, taip pat remiantis ilgalaike autoriaus praktika kovos su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu srityje, buvo atsižvelgta į įvairiausių veiksnius, įskaitant socialinius pokyčius, veikiančius organizuoto nusikalstamumo kaitą ir raidą.

Šiuolaikinės organizuotos nusikalstamos grupuotės veikia pagal legalaus verslo modelį, siekiantį planuojamų nuolatinių pajamų. Jų daroma žala daro įtaką žmogiškiesiems, ekonominiams ir socialiniams veiksniams. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, jog „jeigu nebūtų užkertamas kelias organizuotam nusikalstamumui, jeigu organizuotos nusikalstamos grupės [...] nebūtų persekiojamos, iškiltų grėsmė konstitucinėms vertybėms, *inter alia* asmens teisėms ir laisvėms, Konstitucijoje įtvirtintiems visuomenės gyvenimo teisiniams pagrindams, valstybei, [...] visai visuomenei“³. Operatyvinės tarnybos renka informaciją apie grupuočių narius ir jų veiklą, tačiau ne visuomet pavyksta šią medžiagą „paversti“ į ikiteisminius tyrimus, grupuotes išskaidyti, jų narius nuteisti. Kai kurios šalys (Nyderlandai, Jungtinė Karalystė) sudaro vadinamuosius top-100 didžiausių nusikaltėlių sąrašus, skiria didelius išteklius jų veikų tyrimams, tačiau dažnai atsitinka, jog surinktos informacijos nepakanka, kad įtariamieji būtų patraukti atsakomybėn. Kartais netgi pripažįstama, kad jie yra nepažeidžiami. Stebint organizuotų nusikalstamų grupuočių daromą įtaką įvairiose gyvenimo srityse, tokie faktai verčia sunerimti.

Straipsnį sudaro trys dalys. Pradžioje organizuotas nusikalstamumas analizuojamas per kylančias grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui, vėliau jis vertinamas iš Europos Sąjungos perspektyvos, atskleidžiama grupuočių struktūra, veiklos sritys, evoliucija. Baigiamojoje dalyje apžvelgiamos organizuoto nusi-

² Šimkus K. (2000), „Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui“, *Jurisprudencija* 15 (7), p. 143–152.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (2004), *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*, <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta277/content>, 2017-12-03.

kalstamumo sąsajos su terorizmu ir kitomis grėsmėmis, susumuojamos išvalgos, kodėl organizuotas nusikalstamumas negali būti traktuojamas kaip tipinis reiškinys ir šiai problemai spręsti būtinos nestandartinės priemonės.

1. Grėsmės nacionaliniam saugumui

Siekiant suprasti organizuoto nusikalstamumo kaip reiškinio mastą ir aktualumą, būtina išanalizuoti strateginius teisės aktus, įvardijančius pačią problemą ir pateikiančius jos sprendimo būdus. Lietuvos Respublikos Seimas 2017 m. patvirtino naujos redakcijos Nacionalinio saugumo strategiją (toliau – Strategija). Joje – penkiolika grėsmių, pavojų ir rizikos veiksnių, kuriems „nacionalinį saugumą užtikrinančios institucijos turi skirti ypatingą dėmesį“⁴. Viena jų – organizuotas nusikalstamumas: „šio reiškinio plitimas ir skverbimasis į šalies ūkį ir finansų rinkas gali kelti rimtą pavojų visuomenės saugumui, neigiamai veikti valstybės ekonominį ir politinį gyvenimą“⁵. Įstatymų leidėjas išreiškė politinę valią ir įpareigojo atsakingas institucijas imtis neatidėliotų veiksmų mažinant organizuoto nusikalstamumo keliamas grėsmes. Tai skatina organizuotą nusikalstamumą nagrinėti plačiau, kaip grėsmę nacionaliniam saugumui. Vis dėlto analizuojant Strategiją, pastebimi tam tikri neapibrėžtumai:

- Teigiama, kad organizuoto nusikalstamumo plitimas *gali* kelti rimtą pavojų saugumui. Preziumuotina, kad šiuo metu tokio pavojaus lyg ir nėra, nusikalstamumas neveikia valstybės ekonominio ir politinio gyvenimo.
- Organizuotas nusikalstamumas įvardijamas kaip tryliktoji grėsmė. Neaišku, ar pavojai pateikti atsitiktine tvarka ar pagal svarbą, tačiau manytina, kad organizuotas nusikalstamumas *nėra* traktuojamas kaip ypač prioritetas reiškinys.
- Ankstesnėje 2002 m. Strategijos redakcijoje organizuotas nusikalstamumas taip pat buvo įvardytas kaip *grėsmė* socialiniam stabilumui, neigiamai veikianti visuomenės saugumą ir ekonomikos plėtrą⁶. Lyginant 2002 m. ir 2017 m. Strategijas, stebimos beveik identiškos nuostatos dėl organizuoto nusikalstamumo, todėl darytina išvada, kad situacija per penkiolika metų nepasikeitė.

⁴Lietuvos Respublikos Seimas (2017), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4c80a722e2fa11e6be918a531b2126ab?jfwid=-1fhjp2nto>, 2017-11-26.

⁵*Ten pat.*

⁶Lietuvos Respublikos Seimas (2002), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.2627131DA3D2>, 2017-11-26.

Strategijoje pateikiama aštuoniolika nacionalinio saugumo politikos prioritetų ir uždavinių. Viešojo saugumo stiprinimas įvardytas kaip vienuoliktas prioritetas (vėlgi neaišku, ar prioritetai pateikiami svarbos ar atsitiktine tvarka):

Siekdama mažinti organizuoto nusikalstamumo [...] keliamas grėsmes [...], Lietuvos Respublika: [...] stiprins organizuoto nusikalstamumo prevenciją ir kontrolę, ypatingą dėmesį skirdama organizuotoms nusikalstamoms grupėms, turinčioms sąsajų su [...] teroristinėmis organizacijomis [...]; užtikrins patikimą ES išorės sienos [...] apsaugą ir stiprins neteisėtos migracijos prevenciją ir kontrolę [...]; plėtos viešojo saugumo įstaigų pajėgumus ir gebėjimus [...], stiprindama šių įstaigų veiklos koordinavimą ir [...] bendradarbiavimą bei didindama investicijas į pažangias technologijas [...]⁷.

Analizuojant Strategiją mokslškai, reikia suvokti „strategijos“ termino apibrėžtį. Pirmąjį šiuolaikinį strategijos apibrėžimą pateikė profesorius Alfredas Chandleris 1962 m. Pasak jo, strategija apima tris pagrindinius elementus: ilgalaikius tikslus, veiklos kryptį ir reikiamus tikslo pasiekimo išteklius⁸. Strateginiame planavime svarbu apibrėžti konkrečius „norimus rezultatus, kurie turi būti pasiekti per nurodytą laikotarpį“⁹. Strategijoje formuluojami ilgalaikiai saugios valstybės tikslai ir prioritetinės kryptys, tačiau apie šių tikslų pasiekimo būdus gana aptakiai užsimenama tik baigiamosiose nuostatose: „Strategijos nuostatos įgyvendinamos per ilgalaikes valstybines saugumo stiprinimo programas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė užtikrina, kad Strategijos [...] nuostatos būtų įtrauktos į kitus strateginio planavimo dokumentus“¹⁰. Siekiant įgyvendinti vidaus saugumo politikos prioritetus, 2015 m. Seimas patvirtino Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programą¹¹ (toliau – Programa), ilgalaikį valstybinio saugumo stiprinimo planą. Programoje numatytos konkrečios priemonės organizuotam nusikalstamumui mažinti, atkreipiamas dėmesys į tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą, bendruomenių įsitraukimą. Vienas iš Programos tikslų: „sukurti aplinką, nepalankią organizuotam nusikalstamumui [...] ir mažinti sunkių ir labai sunkių, taip pat organizuotų

⁷ Lietuvos Respublikos Seimas (2017), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4c80a722e2fa11e6be918a531b2126ab?jfwid=-1fhjp2nto>, 2017-11-26.

⁸ Alfred D. Chandler (1962), *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise*, Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, p. 13.

⁹ Kuchalskis K., Gutauskas A. (2009), „Narkotikų prevencijos ir kontrolės politika Europos Sąjungoje: nuo standartų paieškos link unifikavimo“, *Verslo ir teisės aktualijos* (4), p. 122–139.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimas (2017), *Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/4c80a722e2fa11e6be918a531b2126ab?jfwid=-15zxvve2ep>, 2017-12-31.

¹¹ Lietuvos Respublikos Seimas (2015), *Nutarimas dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo*, <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct/ea944da0f95d11e4927fda1d051299fb>, 2017-12-31.

nusikalstamų grupuočių daromų nusikaltimų žalą visuomenei¹². Tikslas aiškus, tačiau jam pasiekti numatomi uždaviniai nekonkretūs, neišmatuojami, deklaratyvus pobūdžio, be realių įgyvendinimo kriterijų:

Sukurti veiksmingas [...] sunkių nusikaltimų grėsmių vertinimo ir bendrų prioritetų nustatymo ir organizuoto nusikalstamumo kontrolės sistemas; [...] sukurti nepalankią aplinką nusikalstamoms veikoms [...]; plėtoti teisėsaugos institucijų [...] bendradarbiavimą ir keitimąsi informacija [...]; didinti [...] pinigų plovimo prevencijos priemonių veiksmingumą; didinti nusikalstamu būdu gauto turto paieškos, areštavimo ir konfiskavimo mechanizmo veiksmingumą; [...] mažinti grėsmes, susijusias su neteisėtu [...] tarptautinės finansinės paramos lėšų gavimu ir panaudojimu [...]; aktyviai bendradarbiauti su Europos kovos su elektroniniu nusikalstamumu centru [...]¹³.

Sunku įvertinti, ko konkrečiai ir kaip norima pasiekti, kuriant „veiksmingas sistemas“ ir „nepalankią aplinką“, „didinant veiksmingumą“, „mažinant grėsmes“ ar „aktyviai bendradarbiaujant“. Numatytas tik vienas uždavinių įgyvendinimo kriterijus – ištirtų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, numatytų atitinkamuose Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniuose, procentualus didėjimas. SMART¹⁴ metodika, ko gero, buvo užmiršta. Prioritetinės priemonės taip pat įgyvendinamos per septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą¹⁵. Nors joje tiesiogiai apie organizuotą nusikalstamumą beveik nekalbama, Vyriausybė išpareigoja prisidėti prie efektyvaus atsako į tokius tarptautinius iššūkius kaip terorizmas, migracijos krizė, Europos Sąjungos sienų apsaugos stiprinimas, yra numaćiusi priemonių korupcijai mažinti.

Organizuoto nusikalstamumo neįmanoma nagrinėti atskirai nuo korupcijos. *Transparency International* duomenimis, 2016 m. Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas buvo 59 balai iš 100 galimų¹⁶, t. y. Lietuva užėmė 38 vietą iš 176 valstybių sąrašo¹⁷. Tarp Europos Sąjungos valstybių narių Lietuva užima 16 vietą (sąrašo pirmauja Danija su 90 balų)¹⁸. Pastaruoju metu organizuotas nusikalstamumas aktyviai veržiasi į verslo sferą, stengiasi legalizuoti neteisėtai įgytas lėšas, investuoti į nekilnojamąjį turtą, statybų, transporto ir logistikos

¹² *Ten pat.*

¹³ *Ten pat.*

¹⁴ SMART principas: keliami tikslai ir uždaviniai turi būti S – *Specific* (konkretūs); M – *Measurable* (išmatuojami); A – *Assignable* (priskirtini); R – *Realistic* (pasiekiami); T – *Time-related* (apriboti laiku).

¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimas (2016), *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/886c7282c12811e682539852a4b72dd4?fwid=-1fhjp2mhr,2017-11-26>.

¹⁶ Korupcijos suvokimas šalyse įvertinamas konkrečiu skaičiumi šimto balų skalėje nuo 0 iki 100, kurioje 0 reiškia, kad šalis yra labai korumpuota, 100 – kad labai skaidri.

¹⁷ *Transparency International* (2017), *Corruption Perceptions Index 2016*, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016,2017-12-02.

¹⁸ Specialiųjų tyrimų tarnyba (2017), *Korupcijos suvokimo indeksas 2016 m.: Lietuvos situacijos apžvalga*, <https://www.stt.lt/lt/menu/tyrimai-ir-analizes/>, 2017-12-02.

verslą, taip pat siekia manipuliuoti Europos Sąjungos struktūriniais fondais. Nusikalstamos grupuotės, naudodamos kyšininkavimo, interesų konflikto, įtakos ir poveikio schemas, bando sukurti lengvesnes sąlygas nusikalstamoms veikoms vykdyti. Tokiu būdu iškraipoma teisėta konkurencija ir ardomas visuomenės pasitikėjimas valstybės institucijomis ir valdymo sistema.

Aukščiausios valstybės institucijos įvardija organizuotą nusikalstamumą kaip realią grėsmę nacionaliniam saugumui ir suteikia aiškų mandatą su šiuo reiškiniu kovojančioms tarnyboms. Iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės tikimasi konkrečių rezultatų mažinant organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos masius. Norint įgyvendinti šiuos ambicingus tikslus, būtinas visų susijusių institucijų bendradarbiavimas, veiksmų koordinacija, keitimasis informacija bei užtikrintas stabilus priemonių finansavimas. Siekiant veiksmingo atsako, pirmiausia būtina išanalizuoti esamą situaciją, suprasti organizuoto nusikalstamumo esmę ir vystymosi tendencijas, nustatyti pagrindines prioritėtines kovos sritis. Šios temos plėtojamos straipsnio antroje ir trečiojoje dalyse.

2. Organizuoto nusikalstamumo vertinimas

Lietuvos organizuoto nusikalstamumo neįmanoma vertinti atskirai nuo Europos Sąjungos situacijos. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo keliamos problemos yra aktualios globaliu mastu, todėl šalys privalo vienytis, kartu spręsti šiuos iššūkius. Europos Sąjungos valstybių narių ir šalių kandidačių paktas, priimtas 1998 m., organizuotą nusikalstamumą įvardijo kaip keliantį didelę grėsmę demokratijai, žmogaus teisėms ir teisei valstybei, „kadangi jis visuose lygmenyse įsiskverbia į valdžios struktūras, teisėtas komercines ir finansinių paslaugų įmones bei visuomenę, jas užkrečia ir korumpuoja“¹⁹. Nors nuo 2015 m. „saugumo situacijos Rytų Europoje klausimą ėmė gožti kova su terorizmu ir migracijos krizė“²⁰, šie klausimai Europos Sąjungos ir NATO darbotvarkėje išlieka vieni svarbiausių. Europolas, Europos Sąjungos teisėsaugos agentūra, 2017 m. atliko sunkių formų ir organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimą (toliau – SOCTA, *angl. Serious and Organised Crime Threat Assessment*²¹), kuriame pateikė rekomendacijų dėl svarbiausių nusikalstamumo

¹⁹ Europos Sąjungos Teisingumo ir vidaus reikalų taryba (1998), *Europos Sąjungos valstybių narių ir Vidurio bei Rytų Europos šalių kandidačių ir Kipro paktas pasirengimo stojimui laikotarpiu dėl organizuoto nusikalstamumo*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:41998D0715&from=EN>, 2018-01-21.

²⁰ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas, Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2016), *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, Vilnius, p. 3.

²¹ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2017-12-02.

grėsmių, su kuriomis susiduria Europos Sąjunga, rinkinį. SOCTA ataskaita grindžiamos valstybių narių diskusijos apie kovos su nusikalstamumo grėsmėmis prioritetus²². Ši analizė parengta kaip kovos su organizuotu nusikalstamumu Europos Sąjungoje 2018–2021 metų politikos ciklo dalis²³. Ciklo tikslas – remiantis faktiniais kriminalinės žvalgybos duomenimis ir tarpdisciplininiu požiūriu, nustatyti nusikalstamumo grėsmes, patvirtinti jas politiniu lygmeniu ir įgyvendinti strateginius bei operatyvinius siekius. Ciklą sudaro keturi etapai:

1. Politikos plėtojimas – SOCTA. Pateikiama grėsmių analizė, remiantis ja Europos Sąjungos Teisingumo ir vidaus reikalų ministrų taryba nustato kovos su organizuotu nusikalstamumu prioritetus.
2. Politikos nustatymas – daugiamečiai strateginiai planai. Ketverių metų planai (MASP – *Multi-annual Strategic Plans*) suformuojami kiekvienam prioritetui.
3. Įgyvendinimas ir stebėseną – Europos kovos su nusikalstamumo grėsmėmis tarpdisciplininės platformos (EMPACT – *European Multidisciplinary Platform against Criminal Threats*). MASP yra įgyvendinami per kasmetinius operatyvinius veiksmų planus (OAP – *Operational Action Plans*), po vieną kiekvienam prioritetui.
4. Peržiūra ir įvertinimas. Vertinamas ciklo efektyvumas ir poveikis prioritetinėms grėsmėms, įgyta patirtimi naudojamosi rengiant kitą politikos ciklą.

SOCTA parengta išanalizavus daugiau kaip 2,3 tūkst. klausimynų, dešimtis tūkstančių kriminalinės žvalgybos kontribucijų ir pasitelkiant informaciją iš Europolo duomenų bazių. Svarbu, kad analizė atlikta pagal bendrą metodiką²⁴, kuri buvo peržiūrėta ir patvirtinta 2015 m. Pagal ją vertinamos organizuotų nusikalstamų grupuočių charakteristikos, jų veiklos sritys, specifiniai geografiniai aspektai, analizuojama bendra organizuoto nusikalstamumo įtaka ir poveikis visuomenei. Naudodama kiekybine ir kokybine analize, SOCTA siekia nustatyti didžiausią grėsmę keliančias grupuotes ir jų veikimo sferas. Lietuvos policija, analizuodama nacionalines organizuoto nusikalstamumo grėsmes ir teikdama informaciją Europolui, taiko tą pačią metodiką. Lietuvos kriminalinės policijos biuras 2017 m. parengė Sunkaus ir organizuoto

²² Europos Komisija (2017), *Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Europos vadovų tarybai ir tarybai*, Briuselis: 2017-04-12, COM(2017) 213 final, p. 5.

²³ Politikos ciklas yra 2010 m. patvirtinta sistema kovai su organizuotu nusikalstamumu. Ciklas trunka ketverius metus, jį įgyvendinant optimizuojamas koordinavimas bei bendradarbiavimas pasirinktų prioritetų srityse.

²⁴ Council of The European Union (2015), *Serious and Organised Crime Threat Assessment 2017 – Revised methodology*, Brussels: 11-12-2015, 14913/15 LIMITE.

nusikalstamumo nacionalinį grėsmių vertinimą (SONGV), kurio tikslas – atlikti nacionalinę strateginę sistemine analizę, kuria remiantis formuoti pavojingiausių nusikalstamumo reiškinių prevencijos ir kontrolės politiką²⁵.

SOCTA pripažįsta, kad organizuotas nusikalstamumas yra didelė grėsmė Europos Sąjungos saugumui, todėl kova su šiuo reiškiniu išlieka vienu iš pagrindinių prioritetų Europos saugumo darbotvarkėje. Lietuvos situacija, vertinant iš organizuoto nusikalstamumo kylančias grėsmes, atitinka Europos Sąjungos požiūrį. Skirtumas tas, kad Europos Sąjungos kovos su organizuotu nusikalstamumu politikos ciklas labai aiškiai nubrėžia prioritėtines kryptis, strateginius tikslus, jų įgyvendinimo priemones ir veiksmingumo įvertinimą. Lietuvoje tokio nuoseklumo pasigendame: neaišku, keliems metams suformuota Strategija, strateginiai tikslai nepakankamai apibrėžti, tam tikrų priemonių įgyvendinimas tik iš dalies aptariamasis Vyriausybės programoje, na o apie įvertinimą beveik nekalbama.

Analizuojant organizuotas nusikalstamas grupuotes ir jų struktūrą, svarbu apibrėžti, apie kokio masto grupes kalbame. Europos Sąjunga 2008 m. susitarė dėl vienodo nusikalstamos grupuotės apibrėžimo²⁶. Nusikalstama grupuote laikoma struktūrizuota organizacija, aktyvi ilgu ar apibrėžtu laikotarpiu, susidedanti iš daugiau kaip dviejų asmenų, kurie veikia kartu ir vykdo nusikaltimus, už kuriuos gresia daugiau kaip 4 metai laisvės atėmimo, siekian tiesioginės ar netiesioginės finansinės naudos ir veikia tarptautiniu lygmeniu²⁷. Nors toks apibrėžimas ne visiškai atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nustatytą organizuotos grupės apibūdinimą, tai nedaro įtakos renkant ir analizuojant kriminalinės žvalgybos informaciją, nes organizuoto nusikalstamumo grėsmių vertinimo uždavinys skiriasi nuo baudžiamojo persekiojimo tikslų: SOCTA esmė – įvertinti kriminalinės žvalgybos duomenis ir pateikti rekomendacijas nustatant nusikalstamumo grėsmes.

Organizuotas nusikalstamumas Europos Sąjungoje apima labai daug veikų, kurios kasmet tampa vis labiau kompleksinės, o jų mastas auga. Nusikalstamos grupuotės sugeneruoja milžiniškus pelnus, kurie kartais konkuruoja net su žinomomis tarptautinėmis korporacijomis. Daugelis nusikalstamų grupuočių yra labai lanksčios, lengvai prisitaikančios prie besikeičiančios aplinkos, disponuojančios specialiomis ir techninėmis žiniomis bei patirtimi. Pačios pavojingiausios yra tos, kurios investuoja dideles lėšas į teisėtą ekonomiką bei į savo nusikalstamos veiklos tęstinumą ir plėtimą. Vis labiau plinta

²⁵ Didžioji SONGV dalis yra riboto naudojimo, todėl šiame straipsnyje naudojama tik vieša informacija.

²⁶ Council of the European Union (2008), *Council Framework Decision on the Fight against Organised Crime*, Brussels: OJ L 300, 11-11-2008, p. 42.

²⁷ Čia pateiktas supaprastintas struktūrizuotas nusikalstamos grupuotės apibrėžimas.

Crime-as-a-service (nusikaltimas kaip paslauga) reiškiny. Internetinė prekyba nelegaliais produktais ir paslaugomis leidžia individualiems nusikaltėliams vykdyti savo nusikalstamą veiką be tradicinės organizuoto nusikalstamumo „infrastruktūros“. SOCTA duomenimis, šiuo metu Europos Sąjungoje veikia daugiau kaip 5 tūkst. tarptautinio masto organizuotų nusikalstamų grupuočių²⁸. Lietuvos kriminalinės policijos biuras Europolui pateikė informaciją apie mūsų šalyje veikiančias tarptautines gruputes, atitinkančias visus anksčiau išvardytus kriterijus, tačiau tikslus skaičius neįvardijamas²⁹. Pasak Lietuvos kriminalinės policijos biuro viršininko Rolando Kiškio, „Lietuvoje veikia keliasdešimt organizuotų nusikalstamų grupuočių, o didžiausia jų koncentracija yra Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose“³⁰.

Toliau organizuotas nusikalstamumas nagrinėjamas pagal šias charakteristikas:

1. Organizuočių nusikalstamų grupuočių tipai, struktūra, tarptautinė dimensija.
2. Organizuito nusikalstamumo varantieji veiksniai ir „varikliai“.
3. Labiausiai pavojingos organizuito nusikalstamumo veiklos sritys.

2.1. Organizuitos nusikalstamos grupuotės

SOCTA pateikia gana konkretų organizuito nusikalstamų grupuočių skaičių – daugiau negu 5 tūkst. Palyginimui, 2013 m. Europolas identifikavo 3,6 tūkst. grupuočių. Visgi šis ženklus padidėjimas nebūtinai reiškia labai išaugusį organizuito nusikalstamumo lygį. Autoriaus nuomone, tai labiau paveikta geresnio kriminalinės žvalgybos duomenų surinkimo ir išsamesnės analizės³¹. Grupuočių struktūra, dydis, veiklos sferos yra labai įvairios: 76 proc. (arba apie 3,8 tūkst.) nusikalstamų grupuočių susideda iš šešių ir daugiau narių³². Apytiksliais skaičiavimais, Europos Sąjungoje gali veikti daugiau kaip 40 tūkst. organizuito nusikalstamų grupuočių. Sunku pasakyti, daug tai ar mažai (Europos Sąjungoje gyvena 742 mln. piliečių), tačiau, kaip matysime vėliau, pasigilinus į

²⁸ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2017-12-02.

²⁹ Interviu su operatyviniu policijos darbuotoju, 2018 m. kovo 17 d.

³⁰ DELFI, *Kriminalinės policijos biuro viršininkas: patys stebėjomes, kad dar gali būti tokių nusikaltimų*, 2017 m. spalio 27 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kriminalines-policijos-biuro-virsininkas-patys-stebejomes-kad-dar-gali-buti-tokiu-nusikaltimu.d?id=76185151>, 2018-01-13.

³¹ 2013 m. buvo atliktas pirmas organizuito nusikalstamumo grėsmių vertinimas pagal Europos Sąjungos kovos su organizuito nusikalstamumu politikos ciklo koncepciją ir duomenų surinkimo bei analizės metodiką.

³² Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2017-12-02.

šių 0,005 proc. gyventojų sugeneruojamą pelną, skaičiai neramina. Organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai „atstovauja“ daugiau kaip 180 tautybių, kurių 60 proc. yra Europos Sąjungos piliečiai³³. Septynios iš dešimties grupuočių veikia trijose ir daugiau šalių (10 proc. grupuočių yra aktyvios septynyose ir daugiau šalių)³⁴, kas atskleidžia tarptautinį organizuoto nusikalstamumo mastą bei didelį grupuočių mobilumą. Anksčiau grupuotės savo veiklą vykdė pagal tam tikrą specializaciją, pvz., vienos užsiėmė plėšimais, kitos gabeno kokainą, trečios gamino sintetinius narkotikus. Šiuolaikiniame pasaulyje šios tendencijos sparčiai nyksta. Vis daugiau grupuočių (apie 45 proc.) užsiima vadinamąja polikriminaline veikla, joms neaktualu, kokį nusikaltimą atlikti, svarbiausia – gauti kuo didesnę pelną. Tokio reiškinio plitimui labai pasitarnavo migracijos krizė. Didelis nelegalios žmonių kontrabandos paslaugų poreikis sudarė sąlygas organizuotam nusikalstamumui prisitaikyti ir persikvalifikuoti. Dalis grupuočių, anksčiau užsiiminėjusių kitais nusikaltimais, persimetė į šią sritį, kuri yra labai pelninga ir nereikalauja didelės patirties.

Keičiasi ir grupuočių struktūrinė sudėtis. Nors vis dar didžioji jų dalis veikia pagal hierarchinę struktūrą, daugėja horizontaliu pagrindu suformuotų grupių (apie 30–40 proc.), taip pat trumpam laikui suburtų susivienijimų, skirtų konkrečiam nusikaltimui atlikti, po to „išsivaikštančių“ (iki 20 proc.)³⁵. Nusikalstamų grupuočių struktūra priklauso nuo vykdomų nusikaltimų pobūdžio. Pavyzdžiui, nelegalios migracijos organizatoriai yra ypač hierarchiški, nes tokiu būdu jie sugeba monopolizuoti šį nelegalų verslą, „suvalgydami“ mažesnius konkurentus. Didelės hierarchinės, su stipria struktūra grupuotės, turinčios iki šimto narių, kontroliuoja stambaus masto narkotikų biznį. Mafijos tipo grupuotės, ypač kinų, kolumbiečių, rusų ir italų, išskirtinai sudarytos iš vienos tautybės atstovų, visame pasaulyje gali turėti iki tūkstančio narių. Beveik visoje Europos Sąjungos teritorijoje veikia neteisėtos motociklininkų grupuotės (*angl. Outlaw motor cycle gangs*). Tai ypač stiprių hierarchiniu pagrindu suformuotos gaujos, turinčios aiškų lyderį – prezidentą, viceprezidentą, sekretorių, išdininką, seržantus, logistikos kapitonus ir kitus narius. Motociklininkų grupuotės dažniausiai užsiima prekyba narkotikais, turto prievartavimu, prekyba žmonėmis. Jų apraiškos matomos ir Lietuvoje. Su kibernetiniais nusikaltimais susiję nusikaltėliai, priešingai, nekuria struktūrizuotų grupuočių, o susiburia *ad hoc* pagrindu, kad įvykdytų tam tikrus nusikaltimus (pvz., *online* prekyba ginklais ar narkotikais, sukčiavimas) arba suteiktų kitoms grupuo-

³³ *Ten pat.*

³⁴ *Ten pat.*

³⁵ *Ten pat.*

tėms kokią nors paslaugą, reikalaujančią specifinių techninių ar mechaninių žinių. Tokie aukšto lygio specialistai gali vienu metu padėti keletui nusikalstamų grupuočių, joms nežinant, kad tie patys padėjėjai dirba jų konkurentams. Dalis grupuočių veikia „pagal pareikalavimą“, t. y. suaktyvėja tada, kai atsiranda naujų pasipelnymo galimybių, ir visai nesvarbu, kokio pobūdžio nusikaltimus reikės vykdyti.

Organizuotos nusikalstamos grupuotės turi daugybę savo pajamų srautų, todėl bent apytiksliai suskaičiuoti jų įplaukas yra labai sunku. Jungtinių Tautų duomenimis, nusikalstamos veikos 2009 m. pasaulyje sudarė dviejų trilijonų eurų apyvartą³⁶. Vien tik narkotikų biznis Europos Sąjungoje sugeneruoja apie 24 mlrd. eurų per metus³⁷. Palyginimui, Lietuvos bendras vidaus produktas (BVP) 2016 m. buvo apie 36 mlrd. eurų³⁸. Europolo skaičiavimais, vidutinė grupuotė Europos Sąjungoje, susidedanti iš 6–10 narių, per metus pasiekia apie 1,5 mln. eurų pelno. Nelegalus pelnas varijuoja priklausomai nuo nusikalstamų veikų pobūdžio, tačiau grupuotės, užsiimančios tam tikro pobūdžio sukčiavimu, sugeba sugeneruoti milijardines pajamas.

Sparčiai vystantis technologijoms, organizuotos nusikalstamos grupuotės, siekdamos sutrukdyti tyrimams, imasi atsakomųjų priemonių, nukreiptų prieš teisėsaugos veiksmus. Tam reikia gerai išmanyti teisėsaugos taikomus metodus, naudojamas priemones, taktiką ir technines galimybes. Svarbus veiksnys – geras skirtingų valstybių įstatyminės bazės bei policijos bendradarbiavimo subtilybių žinojimas, kas ypač aktualu mobilioms („keliaujančioms“) grupuotėms. Bendravimo tarp grupuočių narių apsaugai dažnai naudojami inovatyvūs komunikacijos būdai, tokie kaip šifruoti kanalai, palydovinio ryšio telefonai, užsienio valstybių SIM kortelės, koduota kalba, slengas, specialiai sukurtos telefonų programėlės³⁹. Finansinės operacijos dažnai atliekamos užslėptais metodais – kriptovaliutų, alternatyvių bankinių paslaugų ar neformalių pinigų pervedimo sistemomis (pvz., *Hawala*, *Hundi*)⁴⁰. Tokių atsakomųjų priemonių naudojimas yra glaudžiai susijęs su korupcija. Grupuotės bando

³⁶ United Nations Office on Drugs and Crime (2011), *Estimating Illicit Financial Flows Resulting from Drug Trafficking and Other Transnational Organized Crime*, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf, 2017-12-03.

³⁷ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Europol (2016), *EU Drug Markets Report – In-depth Analysis*, p. 23, <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2373/TD0216072ENN.PDF>, 2017-12-03.

³⁸ Trading Economics (2017), *Lithuania GDP*, <https://tradingeconomics.com/lithuania/gdp>, 2017-12-03.

³⁹ Nusikalstama grupuotė naudojami specialia išmaniųjų telefonų aplikacija, kuri leisdamo komunikuoti įsijungus skrydžio režimą. Tokiu būdu teisėsauga negalėdavo nustatyti jų aktualios buvimo vietos.

⁴⁰ *Hawala* ar panašūs paslaugų teikėjai – tai pinigų pervedimo sistemos, susijusios su specifiniais geografiniais regionais ar etninėmis grupėmis, kurios atlieka pervedimus ir išgrynina lėšas. Paprastai lėšų perkėlimas nereikalauja fizinio ar elektroninio pinigų judėjimo.

rasti ryšių operatyvinėse tarnybose, prokuratūroje, teismuose. Dažnai pasitelkiami teisininkai, finansininkai, inžinieriai.

Prieš dvidešimt ir daugiau metų organizuotas nusikalstamumas buvo neįsivaizduojamas be smurto, kuris, siekiant įbauginti, buvo demonstruojamas beveik atvirai – buvo gąsdinami verslininkai, deginami automobiliai ir pastatai. Šiuolaikiniai nusikaltėliai, atvirkščiai, vengia smurto, nes jis patraukia teisėsaugos dėmesį, o nelegaliai „pelno siekiančioms“ organizacijoms tai visiškai nereikalinga.

Lietuvoje iš 2016 m. vertintų organizuotų nusikalstamų grupuočių 30 proc. buvo labai aukšto, 28 proc. aukšto ir 40 proc. vidutinio pavojingumo lygio. Pagrindinė grupuočių koncentracija buvo Vilniaus ir Kauno apskrityse (čia 2016 m. registruota 51 proc. visų Lietuvos nusikalstamų veikų). Didžioji jų dalis turi hierarchinę struktūrą ir vykdo daugiau nei vienos krypties nusikaltimus. Apie 70 proc. grupuočių veikia nacionaliniu lygiu (veikla neapsiriboja vienoje apskrityje, jos turi ryšių su kitomis grupuotėmis), o apie 30 proc. turi tarptautinės veiklos požymių⁴¹. Dažniausiai organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai turi kriminalinių ryšių ar vykdo nusikaltimus Skandinavijos šalyse, Vokietijoje, Ispanijoje, Nyderlanduose ir Rusijoje.

2.2. Organizuoto nusikalstamumo vystymosi veiksniai

Nusikalstamumas technologijų amžiuje sparčiai tobulėja. Pagrindinis skatinantis veiksnys yra finansinė nauda – nepriklausomai nuo to, ar ji bus gauta įvykdžius vagystę ar kontrabanda įvežus draudžiamas prekes. Nusikaltėliai gerai adaptuojasi prie geopolitinės situacijos, yra lankstūs, greitai keičia nusikaltimų padarymo būdus, pasinaudoja sukurtais organizuoto nusikalstamumo tinklais. Nusikalstamumas vystosi kartu su visuomene, koncentruojasi didžiausios gerovės teritorijose, nes jose lengviau daryti nusikaltimus. Matydami visuomenės poreikius ir kryptis, kuriose gali pasipelnėti, nusikaltėliai greitai pateikia į rinką trūkstamas prekes ir paslaugas (tarp jų – ir draudžiamas). Pagrindiniai organizuoto nusikalstamumo „varikliai“ yra dokumentų klastojimas, pinigų plovimas ir prekyba internetu nelegaliomis prekėmis bei paslaugomis. Šios grėsmės apima ir palengvina visas kitas organizuoto nusikalstamumo formas. Organizuoto nusikalstamumo verslo modeliai, apimančys įvairiausias nusikalstamas veikas, dažnai priklauso nuo galimybės naudotis

⁴¹ Lietuvos kriminalinės policijos biuras (2017), *Sunkaus ir organizuoto nusikalstamumo nacionalinis grėsmių vertinimas*, Vilnius, p. 19.

padirbtais dokumentais ir nešvarių pinigų legalizavimo. Teisėsaugos įsikišimas suardant tokias schemas labai sumažina grupuočių potencialą, galimybes augti ir plėstis jų nelegaliam bizniui, skverbimasi į legalų verslą.

Pinigų išplovimas leidžia nusikalstamosioms grupuotėms investuoti iš nelegalios veiklos įgytas lėšas į legalią ar nelegalią ekonomiką. Beveik visos nusikalstamos grupuotės yra priverstos plauti pinigus. Teisėsaugai sunku sukti nelegalius pinigų srautus, nes legalioje finansinėje sistemoje vykdomi sandoriai būna užmaskuoti, jų beveik neįmanoma susieti su nusikaltimo vykdytojais ar nusikalstama veika. Pinigų plovimas tampa dideliu techniniu iššūkiu teisėsaugai, nes nusikaltėliai vis dažniau naudoja kriptovaliutas ir taiko anoniminius mokėjimo metodus. Atsirandančios naujos internetinės platformos ir netradicinės pinigų pervedimo sistemos dažnai būna nesureguliuotos įstatymiškai, veikia pogrindyje arba „ant legalumo ribos“. Vykdoma ir grynųjų pinigų kontrabanda, ypač naudojant pašto siuntas. Smulkaus ir vidutinio masto pinigų plovimas pasireiškia lėšų investavimu į didesnės vertės prekes, nekilnojamąjį turtą ar azartinius lošimus. Tam tikslui panaudojamos legalaus biznio struktūros, profesionalių buhalterių ir finansininkų paslaugos. Grupuočių, užsiimančių stambaus masto pinigų plovimu, pasitelkia sudėtingas inovatyvias schemas. Jos plačiai išnaudoja bankines sistemas, atidarindamos naujas sąskaitas, kurdamos pervedimų grandines tarp priedanginių ir ofšorinių įmonių. Neapsieinama ir be korupcinių ryšių. Pačios stambiausios organizuotos nusikalstamos grupuotės naudojasi specializuotų pinigų plovimo sindikatų paslaugomis. Tokie sindikatai už 5–8 proc. mokesčių, naudodamiesi sudėtingomis pinigų plovimo grandinėmis, atlieka visą darbą legalizuodami milžiniškas iš nusikalstamų veikų sugeneruotas lėšas⁴². Europolo direktoriaus Robo Wainwrighto⁴³ teigimu, Europolas nustatė 400 profesionalių pinigų plovėjų, kurie nelegaliai uždirba milijardus legalizuodami per bankų sistemas iš narkotikų ir kitos nusikalstamos veiklos gaunamas lėšas⁴⁴.

Dokumentų klastojimas tapo viena iš pagrindinių priemonių, padedančių vykdyti sunkius ir organizuotus nusikaltimus bei labai prisidedančių prie teroro atakų organizavimo. Šis reiškinys ypač paplito kaip migracijos krizės padarinys. Sukčiavimas pasireiškia pasinaudojant padirbtais arba autentiškais dokumentais, įgytais apgaulės būdu. Nusikalstamos grupuotės samdo aukš-

⁴² Interviu su Europolo operatyviniu darbuotoju, 2018 m. vasario 15 d.

⁴³ Robas Wainwrightas ėjo Europolo vykdomojo direktoriaus pareigas 2009–2018 metais. Nuo 2018 m. gegužės 1 d. šias pareigas perėmė Catherine De Bolle.

⁴⁴ Politico, *Europe is losing the fight against dirty money*, <https://www.politico.eu/article/europe-money-laundering-is-losing-the-fight-against-dirty-money-europol-crime-rob-wainwright/>, 2018 m. balandžio 2 d., 2018-04-08.

tos kvalifikacijos specialistus, kurie sugeba pagaminti ypač geros kokybės įvairios paskirties dokumentus. Dažniausiai klastojami asmens ar kelionės dokumentai (tapatybės kortelės, pasai, vizos, kvietimai atvykti į Europos Sąjungą), kilmės dokumentai (gimimo, santuokos liudijimai), muitinės deklaracijos, sertifikatai, licencijos, blankai. Įdiegus sudėtingas asmens dokumentų apsaugos sistemas, grupuotėms darosi sudėtingiau pasigaminti aukštą kokybę atitinkančius dokumentus. Todėl jos vis dažniau stengiasi įsigyti originalius dokumentus (perklijuodami nuotraukas ar manipuliuodami biografine informacija). Pastebėta, kad ypač išaugo pamestų ar pavogtų dokumentų skaičius. Lietuvoje per metus vidutiniškai pasigendama apie 10 proc. asmens tapatybės kortelių ir 5 proc. pasų (tai sudaro maždaug 37,5 tūkst. dingusių dokumentų kasmet)⁴⁵. Dalis šių pripažintų negaliojančiais dokumentų toliau sėkmingai naudojami vykdant nusikaltimus. Nestabili situacija ir kariniai konfliktai Europos Sąjungos pašonėje organizuotiems nusikaltėliams suteikia galimybę įsigyti tuščių originalių blankų iš šių regionų, kuriais po to galima manipuluoti⁴⁶. Kitas reiškinys – išaugęs padirbtų gimimo liudijimų, santuokos sertifikatų ir darbo sutarčių skaičius. Neturint jokių kitų asmens dokumentų, siekiama legalizuotis su netikra tapatybe. Organizuotos nusikalstamos grupuotės išnaudoja legalaus verslo struktūras, pateikdamos falsifikuotas darbo sutartis vizai ar leidimui gyventi Europos Sąjungoje. Tokių, ne taip gerai apsaugotų dokumentų klastojimas yra daug lengvesnis ir sunkiau kontroliuojamas.

Prekybai ir paslaugoms vis labiau persikeliant į kibernetinę erdvę, išaugo ir nelegalus verslas *online* režimu. Toks reiškinys visiškai atspindi legalios ekonomikos ir prekybos vystymosi ypatumus. Kaip ir teisėtas biznis, kur internetas labai pakeitė prekybos įpročius ir vartotojų lūkesčius, kai neišėjus iš namų, per keletą dienų galima turėti naują prekę, atgabentą iš kito pasaulio krašto, taip ir nusikalstamumas prisitaikė prie naujos situacijos. Tikėtina, kad ši sritis ateityje dar labiau tobulės ir plėsis, o įvairios internetinės platformos taps pagrindiniu nelegalių prekių platinimo įrankiu. Nelegalūs produktai ir paslaugos reklamuojamos ir platinamos tiek atvirajame, tiek „gilijame“ (*angl. Darkweb*) internete, priklausomai nuo pavojingumo ir galimų teisėsaugos sankcijų dydžio. Pavyzdžiui, narkotikai ar ginklai parduodami išskirtinai „gilijame“ internete, kuris vis labiau darosi decentralizuotas, tuo būdu dar sunkiau priei-

⁴⁵ Interviu su operatyviniu policijos darbuotoju, 2017 m. gruodžio 4 d.

⁴⁶ Sirijos konflikto pradžioje buvo galima nesunkiai įsigyti tūkstančius originalių tuščių Sirijos asmens tapatybės dokumentų, kuriuos naudojant buvo vykdomos nelegalios migracijos operacijos bei radikalizavusių asmenų perkėlimas į Europos Sąjungą.

namas teisėsaugai⁴⁷. Priešingai, įvairių „pusiau legalių“ naujų psichoaktyviųjų medžiagų, psichotropinių vaistų, anabolinių steroidų ar falsifikuotų drabužių galima įsigyti atvirajame internete. Gatvės prekyba narkotikais sparčiai eina į *online* režimą. Taip pirkėjui sudaromos puikios sąlygos nesusitinkant „akis į akį“ su pardavėju bei gerokai sumažinant galimybę atkreipti pareigūnų dėmesį, įsigyti narkotikų. Kai kuriose JAV valstijose netgi sukurtos specialios išmaniųjų telefonų aplikacijos, per kurias galima užsisakyti marihuanos ir ji bus nedelsiant pristatyta į nurodytą vietą, panašiai kaip picos išvežiojimo ar taksi užsakymo atvejais. Nelegalios prekybos apimties internete įvertinti ir sukontroliuoti praktiškai neįmanoma. Pirma, tai, ką teisėsauga pajėgi pamatyti *online*, yra tik ledkalnio viršūnė, nes didelė dalis veiksmų atliekama „gilijame“ internete; antra, tai vis dar nauja sritis tiek teisėsaugai, tiek politiką formuojančioms institucijoms; trečia, organizuotas nusikalstamumas tam skiria milžiniškus išteklius, kuomet, deja, teisėsauga pasigirti negali. Nėra išsamių mokslinių tyrimų apie „giliojo“ interneto panaudojimo nusikaltimams vykdyti apimtį, tačiau kai kurios studijos teigia, kad aštuonios analizuotos „kriptorinkos“ „gilijame“ internete per mėnesį iš prekybos narkotikais sugeneruoja nuo 10,6 iki 18,7 mln. eurų pajamų (čia neįtraukti receptiniai vaistai, alkoholis ir tabakas)⁴⁸.

Toliau bus nagrinėjami organizuoto nusikalstamumo varomieji veiksniai, kurie apima ne tik nusikalstamumą palengvinančius veiksnius, bet ir pažeidžiamumą visuomenėje, kas labai prisideda prie nusikalstamumo galimybių išplėtimo. Juk nusikalstamumas vystosi kartu su visuomene. Svarbiausi veiksniai, suformuojantys nusikalstamumo pobūdį ir darantys įtaką jo klestėjimui, skatinantys vykdyti įvairaus masto nusikaltimus, yra: technologinės inovacijos, geopolitinė situacija, transporto ir logistikos koncentracijos vietos, visuomenės požiūris, įstatyminė bazė, konfliktai ir krizės Europos Sąjungos kaimynystėje.

Inovacijos komunikacijų, logistikos, finansų srityse suteikia galimybių vykdyti nusikaltimus anonimiškai bet kur ir bet kada, nedalyvaujant fiziškai, kaip įprasta, nusikaltimo vietose. Kadangi transporto ir logistikos infrastruktūra vis labiau pasitelkia *online* sistemas ir automatinį nuotolinį valdymą, organizuotos nusikalstamos grupuotės panaudoja šias sistemas manipuliudamos gabenimo maršrutus, išnaudodamos tiekimo tinklus ir surinkdamos svarbią ir jautrią informaciją. Virtualios valiutos ir internetinės mokėjimo platformos sudaro puikias sąlygas maskuoti nelegalius pinigų pervedimus neteisėtai

⁴⁷ SOCTA-2017 duomenimis, net 57 proc. visų nelegalių produktų, siūlomų „gilijame“ internete, sudaro narkotikai.

⁴⁸ RAND Europe (2016), *Internet-facilitated drugs trade - An analysis of the size, scope and the role of the Netherlands*, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1607.html, 2017-12-17.

įgytam turtui legalizuoti, tuo labai apsunkindamos teisėsaugos pareigūnų atsakomąsias priemones.

Sunkaus ir organizuoto nusikalstamumo situaciją Europos Sąjungoje labai veikia geopolitiniai veiksniai. Krizės Libijoje, Sirijoje ir Ukrainoje daro tiesioginį poveikį organizuotam nusikalstamumui Europoje. Kariniai konfliktai yra svarbiausias veiksnys migrantų krizės suklestėjimui, terorizmo ir radikalizacijos apraiškų padidėjimui ir ginklų kontrabandos suaktyvėjimui. Kriazių apimtos valstybės tampa puikia užuovėja organizuotoms nusikalstamoms grupuotėms koordinuoti savo veiksmus. Tarptautiniai susitarimai, tokie kaip vizų liberalizavimas, Šengeno sutartis ir laisvos prekybos sutartys, palengvina nelegalių prekių ar žmonių gabenimą. Laisvas asmenų judėjimas puikiai veikia organizuoto nusikalstamumo kontekste, sumažindamas galimybę būti išaiškintiems: nusikaltėliai gali judėti „be sienų“, vykdyti žaibiškus nusikaltimus skirtingose šalyse, apsigyventi bet kurioje valstybėje narėje. Teisėsaugos pareigūnams toks judėjimas vis dar yra labai suvaržytas. Pasitaiko situacijų, kai tam tikri veiksmai (pvz., naujos psichoaktyviosios medžiagos) vienoje šalyje yra draudžiami, o kitoje – ne. Organizuotas nusikalstamumas puikiai išnaudoja tokias įstatymų spragas ir neefektyvų teisėsaugos bendradarbiavimą, yra pajėgus greitai prisitaikyti ar net numatyti būsimas įstatymų pataisas. Asmeninė autoriaus patirtis atskleidė, kaip tarptautinė grupuotė, tiekusi psichoaktyviausias medžiagas iš Kinijos, stebėjo valstybių įstatyminės bazės pokyčius. Kadangi įstatymai vystėsi labai dinamiškai – kontroliuojamų medžiagų sąrašai buvo papildomi naujais preparatais, o transportavimas iš Kinijos užtrukdavo keletą mėnesių, grupuotė turėjo gerai numatyti, į kurią šalį saugu pristatyti prekes, o kur galbūt po keleto mėnesių ta medžiaga bus nelegali, kelianti riziką jų „pusiau legaliam“ bizniui.

Organizuotas nusikalstamumas tam, kad paslėptų savo nusikalstamas veikas ir pelnus, plačiai išnaudoja transporto kompanijas ir importo–eksporto verslo struktūras. Nusikaltėliai dažnai patys steigia verslo įmones, per kurias vykdo nelegalią veiklą. Lygiai taip pat jie korupciniais principais samdo kompanijas nelegalioms operacijoms atlikti arba tiesiog išfiltruoja į jas. Šioje vietoje tikslinga pakalbėti apie šešėlinę ekonomiką, kuri Lietuvoje, įvairiais vertinimais, siekia nuo 25 proc.⁴⁹ iki 30 proc.⁵⁰ ir yra didžiausia Europos Sąjungoje kartu su Bulgarija ir Rumunija. Vienas iš organizuoto nusikalstamumo varomųjų veiksnių yra visuomenės požiūris į tam tikrą problemą. Išplitusi sociali-

⁴⁹ Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2016), *Lietuvos šešėlinė ekonomika*, <https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2016/12/LSE-2015-versija-internetui.pdf>, 2018-01-14.

⁵⁰ Viešojo įstaiga „Lietuva be šešėlio“ (2017), *Statistika*, <http://www.beseselio.lt/statistika>, 2018-01-14.

nė tolerancija, rizikingo elgesio pateisinimas ar tiesiog per mažai informacijos gali sudaryti palankią aplinką tam tikriems nusikaltimams. Kontrabandinės cigaretės, nelegalus alkoholis ar degalai, padirbtos prabangos prekės yra tik keletas aukščiausio lygio socialinės tolerancijos pavyzdžių. Tokie veiksmai retai sulaukia neigiamo visuomenės požiūrio, į juos žiūrima kaip į „nekaltus nusikaltimus“, keliančius nedidelę riziką vartotojui. Policijos duomenimis, net 62 proc. Lietuvos gyventojų toleruoja šešėlinę prekybą⁵¹. Bendrovės „Nielsen“ tuščių pakelių tyrimo rezultatai atskleidė, jog kontrabandinės cigaretės Lietuvoje užima 17,5 proc. rinkos⁵². Tam, kad visuomenė būtų išmokyta nepripažinti ir netoleruoti, nenaudoti kasdieniame gyvenime siūlomų kontrabandinių prekių, reikalingi šiuolaikiški interaktyvūs įrankiai, kurie parodytų gyventojams, kas vyksta, kaip su tuo kovojama ir ką žmogus asmeniškai gali padaryti, siekdamas, kad Lietuvoje gyventi būtų geriau.

Internetas ir technologinės inovacijos labai pakeitė geografinių aplinkybių įtaką nusikalstamumui. Nusikaltėliai nebėra suvaržyti teritorinėmis ribomis. Todėl šiandieniniame pasaulyje nusikalstamų grupuočių beveik nebeįmanoma susieti su kokiais nors specifiniais regionais ar nusikalstamumo centrais. Visgi kai kurios vietos išlieka svarbiais nusikalstamumo varomaisiais veiksniais. Pirmiausia, tai gerai išvystytos transporto ir komunikacijos infrastruktūros, naudojamos globaliam nelegalių produktų platinimui. Tokios padidinto aktyvumo vietos yra ten, kur yra didelis nelegalių prekių ar paslaugų poreikis, patogi geografinė padėtis – artumas su kilmės ir paskirties šalimi, gera prieiga prie verslo ar investicijų; 75 proc. prekių tarp Europos Sąjungos ir kitų šalių pergabenama jūros transportu, apie 400 mln. keleivių per metus naudojasi Europos Sąjungos vandens transportu⁵³. Europoje yra daugybė išvystytų jūros uostų su puikia infrastruktūra ir didelėmis galimybėmis vystyti verslą. Nenuostabu, kad jie tampa tranzito zonomis nelegalioms prekėms ir svarbiais varomaisiais organizuoto nusikalstamumo veiksniais. Nusikalstamos grupuotės puikiai naudojasi silpnomis uostų kontrolės sistemų vietomis, falsifikuotomis deklaracijomis, įrengtomis slėptuvėmis legaliuose konteineriuose, klaidinančiomis plaukiojimo vėliavomis. Asmeninė autoriaus patirtis atskleidė unikalų faktą Antverpeno jūrų uoste, kai organizuota grupuotė manipuliavo informacija, įsilauždama į kontrolės sistemą ir pakeisdama konteinerio, kuriame buvo gabenamas didelis kiekis kokaino, duomenis tam, kad muitinės pareigūnai jo nesusektų. Nusikaltėliai taip pat išnaudoja išaugusį skrydžių

⁵¹ Interviu su operatyviniu policijos darbuotoju, 2018 m. kovo 17 d.

⁵² Baltic News Service, *Kontrabandinės cigaretės Lietuvoje užima 17,5 proc. rinkos – tyrimas*, 2018 m. sausio 11 d., <http://www.bns.lt/topic/1912/news/51691229/>, 2018-01-21.

⁵³ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2018-01-14.

skaičių, nedidelius oro uostus su silpnesne patikrų sistema, mažų kainų oro bendroves. Vis dažniau kontrabanda gabenama naudojantis siuntinių ir pašto paslaugomis. Sukontroliuoti ir aptikti nelegalias prekes milžiniškame siuntų sraute, taikant įprastus metodus, yra beveik neįmanoma. Pasitaiko atvejų, kai nusikaltėliai patys įsteigia siuntinių ekspedicijos bendroves, kurios be jokios rizikos gabena kontrabandinės prekes.

2.3. Organizuoto nusikalstamumo veiklos sritys

Vertinant kriminogeninę situaciją Lietuvoje, 2014–2016 metais nusikaltimų mažėjo, tačiau 2017 m. užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius gerokai šoktelėjo, lyginant su 2016 m., jų padaugėjo 5 tūkst., iki 61 tūkst.⁵⁴ Sunkių ir labai sunkių nusikaltimų kriminogeninis fonas nuo 2014 metų išlaiko stabilią mažėjimo tendenciją (2017 m. užregistruota 2,1 tūkst. tokio pobūdžio nusikaltimų). 2016–2017 metais pasižymėjo su narkotikais siejamų tyrimų dominavimas, antrą ir trečią poziciją užėmė plėšimai ir sukčiavimai, taip pat stebimas ypač brutalių nužudymų padidėjimas, todėl manytina, kad bendra kriminogeninės būklės situacija dominuojančio nusikalstamumo srityje išlieka kelianti grėsmę ir reikalaujanti nuolatinio politinio ir darbinio dėmesio. Toliau apžvelgiami kovos su organizuotu nusikalstamumu prioritetai Europos Sąjungoje 2018–2021 metams. Europos Sąjungos Tarybos išvados nustatė dešimt prioritetinių kovos su sunkiais ir organizuotais nusikaltimais krypčių⁵⁵:

1. *Kibernetiniai nusikaltimai*. Tai globalus fenomenas, tokie nusikaltimai yra „be sienų“, kaip ir pats internetas. Visuomenė kaip niekada yra skaitmenizuota, o nusikaltėliai išmoko technologines naujoves pritaikyti naujiems nusikalstamo verslo modeliams. Kasmet pasaulyje dėl kibernetinių išpuolių prarandama 400 mlrd. eurų⁵⁶, 2017 m. buvo pasikėsinta į 2 mlrd. privačių duomenų įrašų⁵⁷. Didžiausią grėsmę kelia išpuoliai prieš informacines sistemas, sukčiavimas negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir prievartos prieš vaikus turinio platini-

⁵⁴ Čia ir vėliau remiamasi Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika, <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veikuzinybinio-registro-nvzr-paslaugos>, 2018-01-21.

⁵⁵ Council of the European Union (2017), *Council conclusions on setting the EU's priorities for the fight against organised and serious international crime between 2018 and 2021*, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9450-2017-INIT/en/pdf>, 2018-03-05.

⁵⁶ Europos vadovų taryba (2017), *ES kova su organizuotu nusikalstamumu*, <http://www.european-council.europa.eu/lt/policies/eu-fight-against-organised-crime-2018-2021/>, 2018-03-10.

⁵⁷ Europol (2017), *Internet Organised Crime Threat Assessment*, p.10.

- mas. Pažymėtina, kad Lietuvos nusikalstamos grupuotės yra aktyvios mokėjimo kortelių sukčiavimo srityje. Tikėtina, kad kibernetinių nusikaltimų grėsmės bus aktualios ir ateityje.
2. *Narkotikai*. Nelegali narkotikų prekyba išlieka didžiausia nusikalstama sfera: 45 proc. nusikalstamų grupuočių Europos Sąjungoje užsiima narkotikų gamyba ir platinimu⁵⁸. Ši veikla sugeneruoja milžiniškus pelnus, kurie vėliau finansuoja kitas nusikalstamas veikas. Pramoninio masto sintetinių narkotikų gamyba Europos Sąjungoje pavertė šį regioną pagrindiniu šaltiniu, aprūpinančiu tokiomis medžiagomis visą pasaulį. Nusikaltėliai investuoja į naujas technologijas, kad tomis pačiomis sąnaudomis gautų didesnę narkotikų išėigą, o kartu ir pelną. Europolas fiksavo Lietuvos organizuotų nusikalstamų grupuočių suaktyvėjimą heroino ir sintetinių narkotikų apyvartos srityse. Narkotikų gamyba, gabenimas ir prekyba išliks pagrindine grėsme ir ateityje.
 3. *Nelegali migracija*. Beprecedentiškai išaugę migracijos srautai pavertė nelegalią migraciją viena pelningiausių ir labiausiai paplitusių organizuoto nusikalstamumo sričių, kurią galima lyginti su narkotikų prekyba. Baiminamasi, jog migracijos krizė gali tapti rimtu įvairių formų žmonių išnaudojimo katalizatoriumi. Didelės migrantų grupės tampa potencialiomis aukomis, pažeidžiamomis dėl nelegalaus buvimo Europos Sąjungoje. Kad pasiektų Europą 90 proc. migrantų moka prekyautojams žmonėmis. Nors 2014 m. kilusią migracijos problemą bendromis šalių pastangomis pavyko suvaldyti, jos mastas 2017 m. gerokai sumažėjo, prognozuotina, kad dėl karinių konfliktų ir skurdo tam tikruose regionuose ši sritis ir toliau bus patraukli organizuotam nusikalstamumui, todėl išliks didele grėsme.
 4. *Organizuoti turtiniai nusikaltimai*. Kurį laiką šie nusikaltimai buvo primiršti, netraktuoti kaip grėsmė. Pastaruoju metu jų daugėja, ypač vykdomų mobilių grupuočių, veikiančių visoje Europos Sąjungos teritorijoje. Besinaudojančios sekimo kertant sieną priemonių sąveikumo spragomis, tokios grupuotės vykdo plėšimus, įsilaužimus ir automobilių vagystes. Išvystyta internetinė prekyba palengvino galimybes parduoti vogtas prekes. Lietuvos nusikalstamos grupuotės stebimos kaip vienos iš aktyviausių. Reikia pripažinti, kad nepaisant didelio mobilių grupuočių aktyvumo, tokio pobūdžio nusikaltimų tyrimai daugelyje šalių nėra prioritetiniai, į juos nežiūrima kaip į sunkias veikas.
 5. *Prekyba žmonėmis*. Skirtingas šalių ekonominis išsivystymas tapo pagrindine prekybos žmonėmis varomąja jėga. Visų formų preky-

⁵⁸ Europol (2017), SOCTA 2017, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2018-01-14.

bos žmonėmis metinis pelnas visame pasaulyje yra 29,4 mlrd. eurų⁵⁹. Organizuotos nusikalstamos grupuotės taikosi į labiau pažeidžiamas žmones ne tik seksualinių paslaugų sferoje, bet sparčiai didėja vergovės reiškiny, kuris labai prisideda prie šešėlinės ekonomikos augimo, mažina dirbančiųjų algas ir lėtina ekonomikos augimą. Išnaudojimas darbo tikslais 2017 m. apėmė 58 tautybių aukas⁶⁰. Akivaizdu, kad aukų daug daugiau, nei rodo oficialūs duomenys, todėl viena iš didžiausių teisėsaugos problemų išlieka aukų identifikavimas ir apsauga.

6. *Sukčiavimas*. Sukčiavimas finansų srityje atima iš valstybių narių ir iš pačios Europos Sąjungos milžiniškas pajamas, kurios galėtų būti investuojamos į infrastruktūrinius projektus, regionų vystymą: „kasmet nusikalstamos grupės, pasinaudojusios tuo, kaip PVM tvarkomas vykdant tarpvalstybinius sandorius, pavagia 60 mlrd. eurų“⁶¹. Didžiausių nuostolių atneša sukčiavimas akcizinių prekių srityje (šešėlinė tabako gaminių industrija, alkoholio ir degalų kontrabanda) ir dingusio prekiautojo Bendrijos viduje sukčiavimo schema (MTIC, *angl. Missing Trader Intra-Community*). Akcizų sukčiavimo atvejais, be kitų grupuočių, aktyviai veikia ir Lietuvos nusikaltėliai.
7. *Ginklų prekyba*. Nelegali prekyba ginklais labai padidina teroristinių išpuolių riziką, todėl ši sritis pastaraisiais metais yra ypač svarbi. Nesenos džihadistų atakos Europos Sąjungoje buvo įvykdytos naudojant nelegalius ginklus. Ginklų vis lengviau galima įsigyti internetu, kas dar labiau apsunkina teisėsaugos institucijų intervencijas. Be organizuotų grupuočių, stebimas išaugęs pavienių asmenų aktyvumas. Didėjantis ginkluotų susirėmimų tarp nusikalstamų grupuočių skaičius, kuriuose neretai nukenčia su tuo nesusiję pašaliniai asmenys, tik patvirtina ginklų prekybos, kaip didelio pavojaus veiksnį Europos Sąjungai.
8. *Nusikaltimai aplinkai*. Tokie nusikaltimai tapo viena pelningiausių nusikalstamų organizacijų veiklų pasaulyje. Jie kenkia ne tik aplinkai, bet ir visuomenei, ir visai ekonomikai. Didžiausių problemų sukelia nusikalstamos organizacijos, užsiimančios neteisėta prekyba laukiniais augalais ir gyvūnais bei nelegalia veikla su atliekomis. Korupciniai ryšiai su vietos valdžios ir legalaus verslo struktūromis labai prisideda prie sėkmingo tokių veikų plėtojimo (manipuliavimas savivaldybių konkursuose ar viešuosiuose pirkimuose dėl atliekų tvarkymo). Tai nauja prioritentinė

⁵⁹ Europos Komisija (2017), *Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai: Prekybos žmonėmis panaikinimo ES strategijos įgyvendinimo ataskaita ir konkretūs tolesni veiksmai*, Briuselis: 2017-12-04, COM(2017) 728 final.

⁶⁰ E. Forte, T. Schotte, S. Strupp (2017), „Serious and Organised Crime in the EU: The EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2017i“, *European Police Science and Research Bulletin* 16, p. 13–26.

⁶¹ Europos vadovų taryba (2017), *ES kova su organizuotu nusikalstamumu*, <http://www.european-council.europa.eu/lt/policies/eu-fight-against-organised-crime-2018-2021/>, 2018-03-11.

sritis, reikalaujanti didesnio teisėsaugos indėlio ir glaudesnio šalių bendradarbiavimo.

9. *Finansiniai nusikaltimai*. Svarbiausias nusikaltėlių tikslas yra pelnas, o inovacijos finansinių paslaugų srityje, pavyzdžiui, virtualiosios valiutos ir anoniminės išankstinio mokėjimo kortelės, suteikė naujų galimybių užsiimantiems finansiniais nusikaltimais. Europolo duomenimis, 0,7–1,2 proc. bendro Europos Sąjungos BVP galima priskirti prie abejotinos finansinės veiklos, įtartini metiniai finansiniai srautai sudaro daugiau kaip 29 mlrd. eurų, o daugiau negu 4 mlrd. eurų nusikalstamu būdu įgytų lėšų yra išplaunama pasinaudojant virtualiosiomis valiutomis⁶². Pagrindinis teisėsaugos institucijų siekis yra konfiskuoti lėšas, atskleisti grupuotes, teikiančias pinigų plovimo paslaugas. Ši sritis traktuojama kaip vienas iš nusikalstamumo „variklių“, todėl negali būti tiriama atskirai nuo kitų organizuoto nusikalstamumo sričių.
10. *Dokumentų klastojimas*. Kelionės dokumentų saugumas yra svarbus kovojant su terorizmu ir organizuotu nusikalstamumu ir prisideda prie geresnės sienų apsaugos ir migracijos valdymo. Europos Sąjunga siekia kovoti su nusikalstamomis organizacijomis, klastojančiomis dokumentus ir jais aprūpinančiomis kitus nusikaltėlius. Manytina, kad toks sukčiavimo būdas taps vienu iš sparčiausiai besivystančių nusikalstamumo „rinkų“, todėl jis turi būti traktuojamas kaip viena iš didžiausių grėsmių. Kaip jau buvo minėta, ši nusikalstamumo sritis yra horizontali, palengvinanti kitas organizuoto nusikalstamumo veikas.

Apibendrinant organizuoto nusikalstamumo keliamas grėsmes, daryti na išvada, kad esama pakankamai išsamios informacijos, leidžiančios susidaryti objektyvų vaizdą apie šio reiškinio mastą, finansinę apyvartą, grupuočių struktūrą, veiklos sritis, poveikį ekonomikai ir viešajam saugumui. Konkrečiai įvardijami ir didžiausią grėsmę Europos Sąjungai keliantys nusikaltimai, didžioji jų dalis taip pat aktualūs Lietuvai. Pagrindinis iššūkis atsakingoms institucijoms ir visai visuomenei – duoti tinkamą atsaką, kuris galėtų efektyviai prisidėti prie šios grėsmės mažinimo.

3. Organizuotas nusikalstamumas ir terorizmas

Vertinant organizuotą nusikalstamumą, stebima, kad jis dažnai persipina su kitomis grėsmėmis. Šiame straipsnyje analizuoti organizuoto nusikalstamumo ryšiai su korupcija, kibernetiniais nusikaltimais, migracijos krize,

⁶² Interviu su Europolo operatyviniu darbuotoju, 2018 m. vasario 15 d.

nestabilumu Europos Sąjungos kaimynystėje. Lietuvoje plačiai diskutuojama ir apie hibridines grėsmes. Vienas iš galimų hibridinių grėsmių įrankių yra organizuotas nusikalstamumas ir nevaldomi migracijos srautai. Britų žurnalistas ir saugumo politikos ekspertas Edvardas Lucas išskiria dvidešimt Kremliaus „toksinių taktikų“, tarp kurių figūruoja korupcijos panaudojimas, kibernetinės atakos ir organizuoto nusikalstamumo tinklai, siekiantys paveikti sprendimų priėmėjus ir visuomenės nuomonę⁶³.

Verta plačiau išnagrinėti organizuoto nusikalstamumo sąsajas su terorizmu. Toks santykis pasireiškia per ginklų kontrabandą, finansavimą, dokumentų klastojimą ir radikalizacijos procesus, ypač įkalinimo įstaigose. Be to, tiek organizuotos, tiek teroristinės grupuotės naudoja tuos pačius gabenimo kelius (pvz., Balkanų), todėl savo tikslams pasitelkia tas pačias logistikos ir infrastruktūros sistemas. Tokie nusikaltimai kaip dokumentų klastojimas ir ginklų kontrabanda labai palengvina pasirengimą teroristinėms atakoms ir jų vykdymą. Išpuolį Berlyne Kalėdų mugės metu 2016 m., kurio metu žuvo 12 žmonių, įvykdė pabėgėlis iš Tuniso, kuris, atmetus jo prieglobsčio prašymą, sėkmingai keliavo po visą Europą naudodamasis įvairiais dokumentais su skirtingomis tapatybėmis. Teroro aktų Paryžiuje ir Briuselyje 2015–2016 m. tyrimas atskleidė kai kurių įtariamųjų ryšius su organizuotu nusikalstamumu⁶⁴. Teroristinės organizacijos siekia kaupti nusikalstamu būdu gautas lėšas, kurio mis po to finansuoja terorizmo veiklą. Pinigų plovimu užsiimantys sindikatai sėkmingai teikia paslaugas tiek organizuotoms nusikalstamoms grupuotėms, tiek teroristinėms organizacijoms. Nenuostabu, kad teroristai pasinaudojo migracijos krize ir organizuotų grupuočių pagalba perkėlė dalį savo patikėtinių į Europą.

Organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo grėsmė yra dvejopa. Pirma, organizuoto nusikalstamumo infrastruktūros panaudojimas (įsigyjant ginklus ar dokumentus bei gabenant žmones) gali atvesti prie ypač pavojingų mirtinų ginklų įsigijimo teroristiniams tikslams. Antra, teroristų įsitraukimas į organizuotą nusikalstamumą jiems leidžia sugeneruoti apčiuopiamus pelnus, kurie bus panaudoti su terorizmu susijusiems veiksams. Nors tik 5,5 proc. Europo-
lui žinomų su terorizmu susijusių asmenų yra turėję ryšių su organizuotu nusikalstamumu⁶⁵, toks reiškinys, ypač žvelgiant per radikalėjimo procesus, vis labiau kelia nerimą. Kalėjimai dažnai tampa įtraukimo į terorizmą vietomis. Žinant šiuolaikinių nusikaltėlių lankstumą ir greitą prisitaikymą prie naujų situacijų, ši tema ateityje bus dar labiau aktualesnė. Būtent ryšys su teroriz-

⁶³ Edward Lucas (2017), „The Kremlin’s 20 toxic tactics“, <https://www.stopfake.org/en/edward-lucas-the-kremlin-s-20-toxic-tactics/>, 2018-03-18.

⁶⁴ Europol (2017), *SOCTA 2017*, <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>, 2018-03-18.

⁶⁵ Interviu su Europolo operatyviniu darbuotoju, 2018 m. vasario 15 d.

mu yra vienas iš svarbiausių požymių, rodančių, kad organizuotas nusikalstamumas nėra šiaip visuomenei žalinga veikla. Jis turi būti traktuojamas kaip reiškinys, keliantis grėsmę nacionaliniam saugumui. Nors Lietuvoje neturime daug pavyzdžių, siejančių organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo grėsmes, tačiau viešai žinomas įvykis, kai prieš maždaug dešimtmetį Lietuvos nusikalstamo pasaulio atstovai siekė tiekti ginklus ir sprogmenis Airijos teroristinei grupei *The Real Irish Republican Army* (RIRA)⁶⁶, puikiai iliustruoja tokias galimybes ir skatina žvalgybos bei operatyvines tarnybas panašius reiškinius traktuoti kaip ypač svarbius.

Nepervertinant didėjančių tarpusavio ryšių, verta pastebėti, kad organizuotas nusikalstamumas ir terorizmas vis tik siekia skirtingų tikslų. Aiški organizuoto nusikalstamumo pelno siekimo natūra daugeliu atvejų nesuderinama su terorizmu, kuris paremtas religiniais įsitikinimais ir siekia kuo daugiau aukų. Organizutas nusikalstamumas jokiū būdu nenori sunaikinti klestinčios Vakarų visuomenės, iš kurios kasdien pelnosi. Kitas dalykas – šiuolaikiniai organizuoti nusikaltėliai siekia išlikti nepastebėti, vengia bet kokio dėmesio; teroristai, priešingai, siekia atkreipti kuo didesnę žiniasklaidos ir teisėsaugos dėmesį, nori būti girdimi ir matomi. Visgi nepaisant kol kas sąlyginai ribotų organizuoto nusikalstamumo ir terorizmo sąsajų, tokie reiškiniai privalo būti akylai stebimi ir analizuojami teisėsaugos ir saugumo agentūrų.

Išvados

Išanalizavus situaciją Lietuvoje ir Europos Sąjungoje, nekyla abejonių, kad organizuotas nusikalstamumas nėra tiesiog standartinė problema. Stebint tarptautinio organizuoto nusikalstamumo skverbimąsi į legalų verslą, iš nusikalstamų veikų sugeneruojamo pelno mastus, daromą įtaką šalių ekonomikoms ir visuomenės raidai, sąsajas su kitomis grėsmėmis (nelegalia migracija, korupcija, kibernetinėmis atakomis, terorizmu), atsižvelgiant į vis didėjančius hibridinius pavojus, yra akivaizdu, kad jis kelia didžiulę ir vis didėjančią grėsmę nacionaliniam ir tarptautiniam saugumui. Tai neigiamai veikia visuomenės saugumą, visuomenės sveikatą, demokratines institucijas ir ekonominį stabilumą visame pasaulyje. Organizutas nusikalstamumas kaip reiškinys vystosi lygiai taip pat, kaip ir visuomenė, darosi vis labiau lankstesnis ir dinamiškesnis, įgauna naujas formas. Todėl šios problemos įprastomis priemonėmis išspręsti

⁶⁶ Lietuvos apeliacinis teismas (2017), *Byla 1A-4-398/2017*, <http://eteismai.lt/byla/252918950797792/1A-4-398/2017,2018-04-09>.

neįmanoma, atsakas grėsmei privalo būti inovatyvus. Pagrindinis klausimas: ar mūsų visuomenė pasirengusi netoleruoti visų rūšių nusikalstamumo, ar mes galime tapti atsparūs šiai grėsmei?

Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas daugiau kaip penkiolika metų įvardijamas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui. Galima teigti, kad turime gerą įstatyminę bazę, aiškia politinę valią ir visuomenės lūkesčius. Operatyvinės tarnybos disponuoja pakankamai išsamia ir patikima informacija apie organizuotas nusikalstamas grupuotes, jų narius ir veiklą. Vis dėlto reikia pripažinti, kad, nors Europos Sąjungos kovos su organizuotu nusikalstamumu politikos lygmeniu badoma suintensyvinti valstybių narių atsaką į šią problemą, Lietuvoje kol kas nesiimama jokių ypatingų priemonių, ši grėsmė yra iš esmės inertiškai įvardijama tarp svarbiausių pavojų, o jos sprendimo būdai apsiriboja bendrinėmis standartinėmis priemonėmis (bendradarbiavimo stiprinimu, veiksmų koordinavimu, nusikaltimų išaiškinimu). Siūlytina ateityje rengiant nacionalinio saugumo vertinimą, Strategijoje aiškiau apibrėžti grėsmes ir kovos prioritetus. Autoriaus nuomone, didžiausias dėmesys kovojant su šiuolaikiniu nusikalstamumu turėtų būti kreipiamas į:

- Keitimąsi informacija nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, ypač užtikrinant sklandų teisėsaugos ir žvalgybos institucijų bendradarbiavimą.
- Koncentraciją į didžiausias grėsmes keliančius nusikaltimus ir nustatytus Europos Sąjungos kovos prioritetus. Tam būtina skirti pakankamai išteklių, vykdyti įgyvendinimo stebėseną ir vertinimą.
- Sąsajas tarp organizuoto nusikalstamumo ir kitų grėsmių, ypač terorizmo nuolatinį stebėjimą ir greitą reaguojimą.
- Neigiamo visuomenės požiūrio į vadinamuosius „nekaltus nusikaltimus“ formavimą, socialinės tolerancijos mažinimą, kovą su šešėline ekonomika ir korupcija.
- Įstatymų sistemos harmonizavimą Europos Sąjungos lygmeniu, siekiant išvengti „pusiau legalių“ verslo formų, suvienodinant riziką organizuotam nusikalstamumui veikti visoje Europos Sąjungos teritorijoje.

Organizuotas nusikalstamumas neturi sienų, jis seniai tapo tarptautiniu, o šalys vis dar bando kovoti su šiuo reiškiniu remdamosios nacionaliniais sprendimais. Dėl šios priežasties esama sistema yra gana nelanksti, trukdo sklandžiai dalintis informacija, ypač užkardant finansines nusikalstamų grupuočių schemas. Visos Europos Sąjungos valstybės narės turi finansinių tyrimų institucijas (Lietuvoje – Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba), kurių pagrindiniai uždaviniai yra analizuoti įtartinus sandorius, užkirsti kelią pinigų plovimui ir terorizmo finansavimui. Nacionaliniu lygiu šios tarnybos puikiai

atlieka savo darbą, tačiau tarpusavyje jos reguliariai nebendradarbiauja, neturi bendros duomenų bazės. Europolo atlikta studija parodė, kad 2014 m. finansinių tyrimų tarnybos gavo beveik 1 mln. pranešimų apie įtartinus sandorius, o net 65 proc. jų buvo atlikti vos dviejose Bendrijos šalyse – Jungtinėje Karalystėje ir Nyderlanduose⁶⁷. Dar viena spraga – Europos Sąjungos nesugebėjimas kartu atremti kibernetines grėsmes. Kaip ir pinigų plovimo atveju, valstybės narės dažniausiai veikia pavieniui. Europos bendruomenė privalo iš esmės pakeisti mąstymą ir užtikrinti koordinuotą ir greitą reagavimą į grėsmes. Tarpautinis organizuotas nusikalstamumas negali būti įveiktas vienos tarnybos ar net vienos šalies pastangomis. Sėkmė labai priklauso nuo teisėsaugos institucijų galimybės suburti globalų ekspertų tinklą, užtikrinti patikimas kriminalinės analizės galimybes ir garantuoti finansavimą bei aprūpinimą ištekliais.

2018 m. kovas

⁶⁷ Politico, *Europe is losing the fight against dirty money*, 2 April 2018, <https://www.politico.eu/article/europe-money-laundering-is-losing-the-fight-against-dirty-money-europol-crime-rob-wainwright/>, 2018-04-10.